

KITAIP NEPASAKYSI (METAKALBINIAI KOMENTARAI TEKSTUOSE)

Straipsnyje aptariama funkcinė semantinė metakalbinių komentarų (MK) grupė¹, kurios dominante galima laikyti frazę *kitaip nepasakysi*. Tais komentarais reiškiamas įsitikinimas kokio žodžio ar pasakymo tinkamumu kalbamajam dalykui įvardyti: kalbėtojas pasako radęs (bent jam taip atrodo) optimalų raiškos variantą. Funkcijos ir semantikos atžvilgiu šios grupės komentarai sudaro priešpriešas su raiškos paieškų (*kaip čia pasakius*)², abejojimo raiškos gerumu ir pan. (*jeigu taip galima sakyti; galima sakyti; sakyčiau; sakykim taip; pasakysiu taip*) komentarais, taip pat su netinkamos raiškos nuorodomis (pvz., *ne tas žodis; kvailiau nepasakysi*). Be raiškos pabrėžimo ir komentavimo, komentare galima įžiūrėti ir tarsi pasiteisinimą – pastangas užbėgti už akių galimam prieštaravimui, kitokiai formuluotei, kitokiam įvardijimui. Kitaip tariant, adresantas ne tik pats įsitikinęs savo žodžio tinkamumu, bet tuo siekia įtikinti ir adresatą. (Dar ryškiau ketinimą apsidrausti nuo priešingo ar šiaip jau kitokio pasakymo rodo MK *nebijau šito žodžio*.)

Analizuojami pavyzdžiai (per 700) rinkti iš įvairių šaltinių (mūsų dienų ir sovietmečio rašytinės ir sakytinės žiniasklaidos, grožinės ir mokslinės literatūros, šnekamosios kalbos), taip pat iš Dabartinės lietuvių kalbos tekstinio ir paieškos sistemos *Google* pateiktų lietuvių kalbos kontekstų.

¹ *Metakalbinių komentarų* terminas yra paimtas iš čekų kalbininkų publikacijų (žr. Jiříčková 1979; Mareš 1983). Šis ir kiti būdingi metakalbos ir metateksto tiriamiesiems darbams terminai yra aptarti ankstesniuose autoriaus straipsniuose (žr. Župerka 1995; Župerka, Inčiūrienė 2005; Macienė, Župerka 2007), todėl šiame straipsnyje jie vartojami kaip savaime suprantami.

² Apie šios funkcinės semantinės grupės komentarus žr. Župerka 1995.

BŪDINGIEJI KOMENTARAI

Pagrindiniam aptariamąsios funkcinės semantinės grupės komentarui *kitaip nepasakysi* artimiausi MK yra *kitaip nepavadinsi* (šis yra netgi dažnesnis už *kitaip nepasakysi*), *kaip(gi) kitaip pasakysi* (*pavadinsi; pasakysi, pavadinti*). Šiai grupei dar priskirtini arba bent jau yra labai artimi MK: *joks kitas žodis (čia) netinka; čia šis žodis būtinai reikalingas; kito / kitokio žodžio nepavartosi; tikrasis žodis (vardas) yra toks; tikslesnio žodžio nerandu; geriau nepasakysi; kitaip kalbėti / pavadinti liežuvis neapsiverčia; nesuklysiu sakydamas ir pan.* Tais MK reiškiamas įsitikinimas vartojamo pasakymo gerumu nėra vienodas. Vienais komentarais kokio pasakymo gerumas kategoriškai tvirtinamas, kitais teigiama atsargiau, tarsi su tam tikra išlyga: adresatas galėtų suprasti, kad kalbėtojas komentuojamojo pasakymo nelaiko vieninteliu ar optimaliu, o tik tinkamu kalbamajam dalykui komunikacijos situacijoje ar kontekste apibūdinti. MK kategoriškumas / nekategoriškumas priklauso nuo modalinių žodžių, kuriais tas MK papildomas, taip pat nuo gramatinių raiškos formų. Kategoriškumą pastiprina tam tikri intensifikatoriai, pavyzdžiui, prieveiksmis *niekaip* šalia *kitaip*, dalelytė *tik* su prieveiksmiu *taip*, kartojimo figūra:

*Tą liguistai kankinamą jausmą [= To... jausmo] nepavadinsi **niekaip kitaip** nei meile* Ji 2003 23 12; *Paauglystė – **taip ir tik taip tegaliu vadinti** būseną, kurioje dabar visi esame* LR 1990 40.

Teiginio, kad *kitaip* pasakyti negalima, kategoriškumą mažina MK pavartota tariamosios nuosakos forma, modaliniai veiksmažodžiai *galėti, ryžtis* (dažnai su neiginiu) ir pan.: *kitaip nepasakyčiau / nepavadinčiau; kitaip negalėčiau / negalėtume / negaliu / negalėsi / nesiryžtu / nemoku pasakyti / pavadinti*. Pvz.:

*blogiausia tai tie etatiniai skolininkai / aš jų **kitaip ir nepavadinčiau** / etatiniai skolininkai* šnek. 1985 (apie studentus); *Mūsų įmonėje padėtis yra tragiška / **kitokio žodžio aš negalėčiau panaudoti** (= pavartoti) / nes žmonės palikti likimo valiai* Rdj 2007 07 27; *Aš neabejoju tokio spektaklio aktorių profesionalumu, tačiau **nesiryžtu trupės pavadinti kitaip, tik saviveikline...*** KB 1986 3 21.

Kai kuriais kalbamajai grupei artimais komentarais, neteigiant, kad pavartotas pasakymas esąs optimalus, nurodoma, kad jis ypač dera aptariamai situacijai apibūdinti:

Yra sakoma: vaidino politinį vaidmenį; **niekur taip neatitinka šis posakis, kaip Liaudies Seimui** [1940 m.]. *Ne be reikalo prasidėjo Valstybės Teatre L. Dovydėnas* (LM 1989 08 12); *Reikia džiaugtis, kad, praūžus karui, buvo dar laiku susigriebta ir išgelbėta nuo pražūties (čia iš tikro **tinka šis žodis**) dešimtys ir šimtai tūkstančių dainų, melodijų* S. Geda (LM 1986 01 18); *Reikia finansinės injekcijos / tai padės mums išsilaikyti Spaudos rūmų mūsų teatro salėj / **labai gerai pasakiau** / Spaudos rūmų mūsų teatro salėj* TV 2000 02 21 (kalbėtojas pabrėžia pasakymo tikslumą: rūmai ne mūsų, tik salė).

Aptariamosios grupės komentarais kalbėtojas paprastai palydi savo pasakymą. Pašnekovo ar trečiojo asmens kalbinė raiška šitaip vertinama kur kas rečiau. Komentaruose dažniausiai vartojamas vienaskaitos antrasis apibendrinamasis asmuo, taikomas pirmiausia sau, savo žodžiui. Kai kalbėtojas vartoja vienaskaitos pirmojo asmens formą, savo asmenį jis labiau pabrėžia, bet būtent kontekstams su pirmojo asmens forma yra būdingos kategoriškumą švelninančios priemonės.

Kai aptariamosios leksinės sudėties komentarai sakomi klausiamąja intonacija (tikro, ne retorinio klausimo, t. y. ne ekspresyvaus tvirtinimo ar neigimo) arba ir be jos, bet su dalelytėmis *ar, gal, galbūt, turbūt*, jie priklauso kitai – abejojimo visišku raiškos tinkamumu grupei. Tai komentarai *o gal kitaip dera / reikėtų pavadinti?; kitaip vargu ar galima pavadinti; kitaip turbūt nebūtų galima pavadinti; kitaip kaip pavadinti sunku*. Pvz.:

*Ar tai buvo nelaimės nuojauta? **Kaip kitaip galėčiau pavadinti?** <t>.*

MK su prieveiksmiu *kitaip*, įvardžiais *joks, kitas, kitoks* nepasako, kuriuo atžvilgiu komentuojamasis pasakymas yra tinkamas (galima suprasti tik iš situacijos, konteksto), o MK su būdvardžiu ar būdvardiniu prieveiksmiu (paprastai aukštesniojo, kartais aukščiausiojo ar nelyginamojo laipsnio) *geriau / taikliau / tiksliau nepasakysi; (nerasi) gražesnio apibūdinimo; tiksliausias pavadinimas (būtų)...* apibrėžia, konkrečiau nurodo, kodėl pasirinktoji raiškos priemonė yra tinkama – dėl gražumo, taiklumo, tikslumo ir kt. Pvz.:

*skirtumą tarp jų [optimistų ir pesimistų] geriausiai ironizavo Justis Mikutis: vieniems blakė kvėpia konjaku, o kitiems – konjakas blakė... **Geriau nepasakysi!** <t>; *Ne be reikalo pas mus yra posakis – saugok kaip savo akis. Iš tikro **taikliau nepasakysi**. Akis saugoti būtina. Nesvarbu, kokio amžiaus esi <t>; *Netikėtai pasakiau: / – Gera tavo mama, Jonai! / Kadangi jis neatsiliepė, tai po kiek laiko pridūriau: / – Ir daina gera. / Tikrai, **gražiau nepasakysi**; kai gera motina – ir daina gera* Marc 34; Lietuvos ekspansija – tai, manau, **būtų tiksliausias** mūsų dvasios apraiškų pavadinimas,**

visiškai nesibaiminant žodžio „ekspansija“ <...> Lotyniška expansio reikšmė – plėtimas, skleidimas yra „taiki“ šio žodžio forma KT 1989 06 14; O tikra ir bjauri neištikimybė yra išdavystė ir niekšybė – tik **tokie tikrieji jų vardai** TMot 1985 9 21.

METAKALBINIŲ KOMENTARŲ POZICIJA

Aptariamosios grupės MK vieta metakalbiniame vienete būna ketveriopa: a) prepozicija: MK pasakomas prieš komentuojamąją kalbos priemonę, b) postpozicija: komentaras eina po kalbos priemonės, kurios optimalumas patvirtinamas, c) interpozicija: MK įsiterpia į komentuojamą keliažodį pasakymą, d) komentuojamoji kalbos priemonė įsiterpia į komentarą, nutolina MK narius. Pvz.:

(a) *Katastrofiškai gresiant paukščių gripui, **kitaip nepasakysi** – vištom kaput. Mat jos kol kas dar be kilmės dokumentų* Š 2006 11; **Kaip kitaip**, žvelgdami iš paprastų piliečių pozicijų, tai **galime pavadinti**, jei ne tolydžio ryškėjančia valdžios nepagarba žmogui? <t>;

(b) *aukščiausio lygio vagys (**kaip kitaip pavadinti** žmones, savo nuožiūra dalijančius svetimus pinigus) nebaudžiami* Dlg 2002 10 11; *Žmogus, kuris yra išnaudojamas (o **kitaip nepavadinai** dabartinių pedagogo darbo sąlygų), negali atsiskleisti kaip profesionalas* <int>;

(c) *O tas jautės baisiausiai pavargęs, savo kojas vilko (**kitaip jau nė nepasakysi**) kaip pririštas* <t>; *bet jis nenukėlė kojos nuo akceleratoriaus pedalo ir ant žmogiškomis – **kitaip nepasakysi** – pastangomis privertė variklį atgyti* <int>;

(d) *Važiavome į aikštę troleibusu, kurio **kitaip**, kaip vaiduoklišku, **negaliu vadinti**. Daug jaunų, labai jaunų žmonių (gal keturiolikos...), visi girti, visi rūko, visi bando dainuoti. Tokia buvo ateinančių Naujųjų įžanga* KT 1989 2; *bendradarbiavimo su okupacine valdžia **kitaip** kaip kolaboravimu **pavadinti negalėtume*** <t>.

Prepozicijos (a) atvejais MK yra kalbėjimo strategijos signalas: juo adresas tarsi įspėjamas, kad bus pasakytas stiprus žodis. Postpozicijai (b) priduriamas MK yra baigiamasis komentaras; jis įtvirtina, pabrėžia pavartotą žodį, be to, gali būti suprantamas ir kaip tam tikras pasiteisinimas dėl apgalvoto ar išsprūdusio stipresnio pasakymo. MK interpozicija (c) yra artimesnė postpoziciniams komentarams, nes svarbiausias (stipriausias, charakterizuojamasis) tos raiškos žodis paprastai pasakomas iki komentaro. Skaidomas (d) paprastai būna komentaras *kitaip kaip (kitaip nei)... nepavadinai*.

MK interpozicijai dar galėtume skirti vertinamojo žodžio pabrėžimą kar- tojant – kai jis pasakomas iki MK ir pakartojamas po MK, pvz.:

*Su džiaugsmu ji įžengė į sceną ir godžiai, **kitaip nepasakysi**, – godžiai ėmėsi darbo <t>; Tuo metu vienas jų [langų] staigiai atsivėrė ir pro jį išvirto, – **kitaip nepasakysi**, būtent išvirto į orą, – kažki koks sunkus paukštis keistais sparnais <int>.*

Statistiniai MK pozicijos duomenys skaičiuoti tik metakalbinių vienetų su MK *kitaip nepasakysi* (*nepavadinsi*); *kaip(gi) kitaip pasakysi* (*pavadinsi; pasakyti, pavadinti*). Iš 604 pavyzdžių dažniausia pasirodė esanti postpozicija (apie 80 proc.). Prepozicijos atvejai sudaro apie 12 proc. Komentuojamosios raiškos įterpimo į MK atvejų rasta per 6 proc., o rečiausia yra MK interpozicija – šiek tiek per 2 proc.

METAKALBINIŲ VIENETŲ VARTOJIMAS IR PASKIRTIS

Kalbamosios grupės MK vartojami vadinamuosiuose laisvuosiuose stiliuose – daugiausia rašytinėje publicistikoje, viešojoje ir privačioje sakytinėje kalboje. Dalykiniuose, moksliniuose tekstuose jie labai reti; jų galima aptikti tekstuose tų autorių, kurie ir savo mokslo darbuose nesilaiko griežto, sauso dalykinio stiliaus, nevengia gyvesnio, vaizdingesnio žodžio, kalba asmeniškiau (nors ir beasmene konstrukcija), pvz.:

*Maksimalistiniai – **kitaip nebūtų galima pavadinti** – M. Kūsių reikalavimai <...> – skirti monografiją kiekvienai svarbesnei patarlei Sauk 273; Tad Saulės Sistema sudaro Visatos erdvėje visai ryškų izoliuotą vienetą, kuriam **kaip tik pritinka** „sistemos“ **pavadinimas** Slav 7.*

Tie komentarai nebūdingi ir meniniams tekstams, tik, rodos, dėl visai kitokių priežasčių. Grožinei literatūrai pripažįstama didžiausia žodžio laisvė (*licentia poetica*), o grupės *kitaip nepasakysi* komentarai tą laisvę suvaržo. Antai filosofas Arvydas Šliogeris sako: „Štai S. Geda parašo kokias eilutes – *gudobelėms žydynt, aš linus pasėjau, sėmenys kaip auksas molio kalnuose...* jis jas parašo, bet nesako man: tik taip galima pasakyti“ (Mt 2007 12 80; išretinta cituojant). Išėitų – kai poetas sako *kitaip nepasakysi*, tuo metu, tame tekste jis nėra poetas? Savo eseistikoje Sigitas Geda šio tipo komentarų nevengia. Pora jo teksto pavyzdžių:

*Tai jau amžinybės dvelksmas, ir **kitaip čia nepasakysi**. Štai tokius amžinybės, idealybės vaizdus, palyginimus, sąskambius dieviškoji Mūza ir šnabždėjo Maironiui; Poetinis apreiškimas toks įstabus, kad jam **nerasi gražesnio apibūdinimo** kaip nežemiškas LM 1987 44.*

Kalbėtojo vartojamas pasakymas, kurį jis apibūdina kaip optimalų raiškos variantą, gali būti (a) savas, originalus arba (b) įprastinis, kalbamajai situacijai būdingas posakis, net štampu virtęs tropas, pvz.:

(a) *Tai buvo aukščiausia naktis mano gyvenime. Ne, ne, **netinka joks kitas žodis**; tik tuomet, kai pasakau „aukščiausia“; pamatau tikrąją anos nakties spalvą – tamsiai mėlyną, šviesėjančią, auštančią...* P. Dirgėla (Prg 1986 5 53);

(b) *Laukus palyginęs su jūra, originalus nebebūsi. Bet, automobiliui lekiant į pietryčius nuo Kišiniovo, už lango plytintiems vynuogynams **joks kitas žodis netinka**. Jūra, tikra bekraštė vynuogynų jūra* T 1979 08 08.

Iš surinktos medžiagos su aptariamąsios funkcinės semantinės grupės MK matyti, kad šie komentarai paprastai vartojami šalia ekspresyvių vertinamųjų pasakymų, dažnai prie raiškių, stiprių žodžių, frazių. Vertinimas būna teigiamas arba neigiamas. Neigiamo vertinimo pasakymai (žodžiai, frazės) vartojami kur kas dažniau (daugiau negu 10 kartų), jie įvairesni. Su grupės *kitaip nepasakysi* komentarais dabartinėje kalboje pasakomus teigiamus (a) ir neigiamus (b) vertinamuosius žodžius galima iliustruoti šiais iš metakalbinių vienetų paimtais pavyzdžiais:

(a) *angelas, angelėlis, antžmogiškomis (pastangomis), aukselis, atgimimas, elites (2 k.), fantastika, (tiesiog) genijus, iškili (asmenybė), laimė, pasakiška (2 k.), rojus, (literatūriniai) skrydžiai, stebuklas (3 k.), šedevras;*

(b) *abejingumas (susikaustęs abejingumo grandinėmis), absurdas, antilietuviškas, ap-laidumas, apmovė, (kažkoks) apsėdimas, apverktina (situacija), asilas (2 k.), (žmonių) banda, banditai (2 k.), bepročiai, beprotiškas (projektas) (2 k.), beždžionių biznis, bjaurybė, boba, (tikras) brokas, cirkas (3 k.), chamas, chuliganizmas, daunė, daunai (daunų šalis), degradacija, dergia, dezinformacija, diedai (neigiamai apie vyrus), diletantiškas, esti („valgyti“), farsas, gauja, genocidas, gaidys (apie vyrą), gyvatynas (apie žmones), gyvuliai (apie žmones), grafomanija, idiotas, -ai (6 k.), idiotiška (3 k.), invalidai (invalidų paradas), iškrypėliai (iškrypėlių kartos makalynė), išprotėję (entuzias-tai), išsigimėliai, įžūlumas, juodasis (sekmadienis), kalė (kalė kažkokia tu), (tikras) karas, katastrofiška, kičas, kolaboravimas, komercinė (muzika), kurioziniai, kvailėlis, kvailiai (3 k., kvailių filosofija, kvailių gauja), maniakai, mažvaikės, mažvaikis, (stilių) mišinys, monstrai, mulkis, neišsioystymas kažkoks, nepagarba (žmogui), nesąmonė(s) (2 k.), nesąžiningumas (2 k.), nesėkmė, netvarka, niekdarių (brolija), nušvilpė, padaras (apie žmogų), pamišę, pasityčiojimas (iš žmonių), peniukšlis (apie jaunuolį), piktavalytė, provokacija, provokacinis (žingsnis), psichožė, savavališka (statyba), silpnapročiai, smurtas, smurtinis (smurtinės priemonės), sukčiai (sukčių gauja), sukvailiojimas, (buvo) susidorota, suskis, šlykštu, šunsnukiai, (pinigų) švaistymas, tragedija, tragiškas (biudžetas), vaiduokliškas, veidmainė, velniava, vergai, višta (kalbėtoja apie save).*

Komentuojamojo žodžio vertinamasis atspalvis gali būti (a) sustiprinamas ar (b) susilpninamas atributiniu žodžiu:

(a) *įžūliai begėdiškas vilkinimas, klasikinis šedevras, labai įspūdinga, pikti snukiai, šlykštus nacionalizmas, žiurkės rinktinės* (apie žmones);

(b) *truputį trenktas*.

MK *kitaip nepasakysi* lydi ir vertinamuosius frazeologizmus, perifrazes, priežodžius, reiškiančius (a) teigiamą ar (b) neigiamą vertinimą:

(a) *auksinių rankų meistrai, barbė devyndarbė, svajonių komanda*;

(b) *absurdo teatras, duobės kasimas, dvasios elgetos, įžūlumo viršūnė, mėšlo krūva, pasakų šalis* (iron.), *pats sau priešas, pinigėlių plovimas, politinių prostitučių* (valdžia), (visuotinis) *proto aptemimas, psichinė liga, puota bado metu, blogą sėklą pasėjus, stebuklų šalis* (iron.), *trauklapių tauta, komedija ir tuštybių mugė; iš didelio rašto išėjo iš krašto, nuo kvailumo vaistų nėra*.

Vertinamaisiais žodžiais eina ir svetimi, žargoniniai, necenzūriniai žodžiai bei pasakymai. Pavyzdžių su tokia leksika daugiausia aptikta internete (Google paieška), pvz.:

best game, brudas, cool (žiauriai cool), *darboholikė, durnas, durnius* (durnių laivas, durnių svetainė, durnių tauta), *fainas, glušės, jėga!, kaifas, malačiai, maladec, nachal-as, nu nerealu, nuvaryti į pievas, suka* (dkt., rus. „kalė“), *super, šliucha, tupas, urodai, žulikai*.

Koks žodis pasirenkamas, pirmiausia priklauso nuo autoriaus požiūrio į kalbamąjį dalyką, nuo išsilavinimo, kalbinės raiškos gebėjimų, etiketo sampratos, kalbinių nuostatų, intencijų, nuotaikos. Kalbos darymo ir darymosi, kalbos nemokėjimo (pvz., *kitaip nepavadinsi, apart (= kaip) naviuoliais*), paprasčiausio neraštingumo pavyzdžių daugiausia, kaip žinome, internete. Vertinamasis žodis yra susijęs ir su teksto tematika, stiliumi.

Baigiant dar reikia pasakyti, kad visai panašiai, kaip metakalbinis komentaras, raiškos pabrėžimo, pavartoto žodžio įtvirtinimo funkciją gali atlikti jungtukams artimas žodis *būtent*:

Šiais [slidžiais] *laiptais kiekvieną dieną ropoja, būtent ropoja, įvairaus amžiaus žmonės*
RV 1986 02 21.

IŠVADOS

Aptarus funkcinę semantinę grupę MK, kuriais kalbėtojas ar rašytinio teksto autorius nurodo, kad jo vartojamas pasakymas esąs tinkamas ar net pats tinkamiausias kalbamojoje situacijoje, galima padaryti keletą apibendrinimų.

1. Šios grupės ir jai artimi MK, jų įvairovė leidžia niuansuoti įsitikinimo, kad parinktas tinkamas pasakymas, raišką bei stiprumą, plg.: *čia šitas žodis būtinai reikalingas / labai gerai pasakiau / kitaip nepasakysi*.

2. Grupės *kitaip nepasakysi* komentarai dažniau vartojami postpoziciškai, po pasakymo, kurio tinkamumas tvirtinamas, t. y. tie komentarai metakalbiniam vienetui paprastai būna baigiamieji. Iš to galima daryti prielaidą, kad daugelis pavartojamų „optimalių“ pasakymų, palydimų tais komentarais, yra ne iš anksto numatyti, apgalvoti (plg. strategijos signalus), o kuriami kalbos akto metu, neretai išsprūstantys nelauktai, dėl ryškaus emocinio santykio su kalbamoju dalyku.

3. Šie komentarai patvirtina vieną iš kalbos universalijų: neigiamo vertinimo kalbinė raiška užima daug didesnę erdvę negu teigiamo vertinimo ir dėmesys jai yra kur kas dažnesnis.

ŠALTINIAI

- Dlg – *Dialogas* (savaitraštis).
<int> – internetas – pavyzdžiai iš paieškos sistemos *Google* (www.google.lt) lietuvių kalba (žiūrėta 2007 m. gruodžio mėn.).
Ji – *Ji* (žurnalas).
KB – *Kultūros barai* (žurnalas).
KT – *Komjaunimo tiesa* (sovietmečio dienraštis).
LM – *Literatūra ir menas* (savaitraštis).
LR – *Lietuvos rytas* (dienraštis).
Marc – Just. Marcinkevičius. *Dienoraštis be datų*, Vilnius, 1981.
Mt – *Metai* (žurnalas).
Prg – *Pergalė* (sovietmečio žurnalas).
Rdj – radijas.
RV – *Raudonoji vėliava* (sovietmečio Šiaulių miesto dienraštis).
Sauk – D. Sauka. *Tautosakos savitumas ir vertė*, Vilnius, 1970.
Slav – P. Slavėnas. *Saulės sistema*, Kaunas, 1946.
Š – *Šeiminkė* (žurnalas).
šnek. – šnekamoji kalba.
T – *Tiesa* (sovietmečio dienraštis).

- <t> – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. Interneto prieiga: <http://donelaitis.vdu.lt>
TMot – *Tarybinė moteris* (sovietmečio žurnalas).
TV – televizija.

LITERATŪRA

- Jiříčková J. 1979: Metařečový komentář. – *Slovo a slovesnost* XL (2), 149–151.
Macienė J., Župerka K. 2007: Kalbinės raiškos švelninimo komentarų vartojimas. – *Filologija* 12, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 55–65.
Mareš P. 1983: Metajazyk, metařeč, metatext. – *Slovo a slovesnost* XLIV (2), 123–131.
Župerka K. 1995: Raiškos paieškų metakalbiniai komentarai. – *Filologija ir metodika* 2, Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas, 102–109.
Župerka K., Inčiūrienė S. 2005: Teigiamas kalbinės raiškos vertinimas nelingvistiniuose tekstuose. – *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai* 19, Vilnius, 505–515.

Gauta 2008 11 03

YOU CANNOT SAY OTHERWISE (META-LINGUISTIC COMMENTS IN TEXTS)

Summary

In a large variety of meta-linguistic comments there is a distinct functional semantic type of comments where the addressor evaluates his/her expression (a word or a phrase) as important, relevant, most precisely worded and indispensable in the situation. Stereotypical meta-linguistic comments of the type include such phrases as *kitaip nepasakysi / nepavadinsi; kitaip kaip (...) nepasakysi / nepavadinsi; kaip kitaip pasakysi / pavadinsi*.

The above comments most frequently occur in post-position, i.e. the commentary follows the language item which is treated as optimum, or the most precise. The final, post-positional, comment emphasises the preceding word or phrase; moreover, the comment can be treated as justification for a stronger expression or a slip of the tongue. The most frequent post-position of the comment presumably attests to the fact that the preceding words and phrases are created in a flow of speech and are definitely emotionally coloured; they are not instances of prefabri-

cated language. In contemporary Lithuanian texts, comments of *you cannot say otherwise* type are four times less frequent in pre-position. They are usually used to signal a strategy of speaking: the addressee is warned beforehand that a stronger word is likely to be used.

The meta-linguistic comments of the above type are used in the so-called free styles, mainly written publicist texts, in public and private spoken language. The data of ca. 700 meta-linguistic items has shown that comments of the above type are used with expressive evaluative expressions, usually with expressions referring to negative evaluation. In the corpus, the expressions referring to negative evaluation are 10 times more frequent than those referring to positive evaluation.

KAZIMIERAS ŽUPERKA
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 38, LT-76352 Šiauliai
k.zuperka@gmail.com